

הרב נחום סטפנסקי

ביאור שיטת רש"י

בדין אשה שנתגרשה משני בעליה הראשונים

בגמ' יבמות ס"ד ע"ב מובאת ברייתא העוסקת בדין אשה קטלנית וז"ל -
 "ניסת לראשון ומת, לשני ומת, לשלישי לא תנשא דברי רבי, רבן שמעון בן גמליאל
 אומר: לשלישי תנשא, לרביעי לא תנשא".

ובגמ' (שם) בהמשך מובאת מחלוקת אמוראים בטעם האיסור לשאת אשה קטלנית -
 "א"ל רב מרדכי לרב אשי הכי אמר אבימי מהגרונאי משמיה דרב הונא: מעין גורם,
 ורב אשי אמר: מזל גורם. מאי בינייהו? איכא בינייהו דאירסה ומית אי נמי דנפל
 מדיקלא ומית ורש"י - דנסבה וסלק לדיקלא ונפל ומת למ"ד מעין גורם לא הוחזקה זו
 שהרי מעיינה לא גרם לו שימות שהרי לא מת מחוליו".

לפי שני הטעמים הנ"ל מסתבר שלא יהיה איסור לשאת אשה ששני בעליה הראשונים
 גירשוה, דלמ"ד מעין גורם פשיטא שאין מעיינה גורם לכך שבעלה יגרש אותה, ואף
 לרב אשי הסובר שמזלה גורם - אפי' אם נאמר שמזלה גורם לכך שבעליה יגרשוה אין
 זה עדיין סבה מספקת לאסור על אדם לשאת אשה זו, שהרי הוא יכול לומר שאין
 כוונתו לגרש אשה זו ולכלל היותר אם יהיה צורך בכך אז הוא יגרש אותה בבא הזמן,
 אך עכ"פ לעת עתה הוא רוצה לשאתה!

אמנם, מסוגיית הגמ' יבמות כ"ו ע"א נראה שישנו איסור לשאת אשה ששני בעליה
 הראשונים גירשוה! המשנה ביבמות כה ע"א אומרת: "המביא גט ממדינת הים ואמר
 בפני נכתב ובפני נחתם לא ישא את אשתו. מת הרגתיו הרגנוה - לא ישא את אשתו".
 וממשיכה המשנה (שם כ"ו ע"א): "וכולן שנישאו לאחרים ונתגרשו או שנתאלמנו
 מותרות לינשא להם". ואומרת הגמ' (שם): "קס"ד מיתה אמיתה וגירושין אגירושין
 ורש"י - הא דקתני וכולן שנישאו לאחרים ומתו קאי נמי ארישא דקתני מת הרגתיו
 הרגנוהו לא ישא את אשתו וקתני דאם נשאת לאחר על פיו ומת השני הזה מותרת
 לינשא לעד זה ואע"פ שמתו ב' בעליה תנשא לשלישי ולא אמרינן הוחזקה זו קטלנית
 שהנושאה מת, וגירושין דקתני נתגרשה קאי אגירושין דלעיל המביא גט וכו' ואשמעינן
 דאם נשאת לאחר באותו הגט וגירשה השני הזה מותרת לינשא למביא גיטת תראשון),
 נימא מתניתין דלא כרבי, דאי כרבי האמר בתרי זימני הויא חזקה ורש"י - לקמן בהבא
 על יבמתו [דף סד]: ניסת לראשון ומת לשני ומת לשלישי לא תנשא דברי רבי, ומתני'
 דלא כרבי דאי רבי נהי דחשד ליכא מיהו לכל העולם אסורה שהוחזקה להתאלמן או
 לחתגרש, לא מיתה אגירושין וגירושין אמיתה ורש"י - וגירושין דחכא אמת הרגתיו
 הרגנוהו ומש"ה כשנתגרשה משני זה מותרת לשלישי שעדיין לא הוחזקה בחדא ריעותא
 תרי זימני".

מלשון הגמ' בהו"א "וגירושין אגירושין" ומתירוצה "...וגירושין אמיתה" נראה שלרבי
 ישנו איסור לשאת אשה ששני בעליה הראשונים גירשו אותה, ובדברי רש"י מפורש
 שכך הוא למד מסוגייתנו (עיין בדברי רש"י שהדגשנו לעיל), וכך מפורש גם בהגהות

מיימוניות סוף פכ"א מהל' איסורי ביאה שלמד כך ברש"י בסוגייתינו. אמנם, תוס' ביבמות כ"ו ע"א (וד"ה אגירושין) כותב ש"אגב מיתה נקט גירושין דאפי' נתגרשה כמה פעמים שריא לינשא". וההכרח שהביא את תוס' לומר ש"אגב מיתה נקט גירושין" הוא מה שכתבנו לעיל דמסברא צריך להיות מותר לשאת אשה שגירשוה שני בעליה הראשונים בין למ"ד מעין גורם ובין למ"ד מזל גורם! ובשו"ע אה"ע סי' ט' סעיף א' מביא הרמ"א את מחלוקת רש"י ותוס' וז"ל "וי"א דה"ה אשה שנתגרשה שני פעמים אין לינשא אותה אבל י"א מיתה דווקא (וכן עיקר)". ולשיטת רש"י צריכים אנו להבין מהו טעם האיסור לשאת אשה שנתגרשה שני פעמים? ונראה לבאר את שיטת רש"י בשני אופנים -

1. גם רש"י מודה שאין איסור גמור לשאת אשה שנתגרשה פעמיים אלא זוהי עצה טובה של חז"ל מדין "ואהבת לרעך כמוך" שלא ראוי שאדם ישא אשה כזו שהוא עתיד לגרשה. ומעין זאת נפסק דין אחר בשו"ע אה"ע סי' ב' סעיף ז' ש"לא ישא אדם אשה לא ממשפחת מצורעין ולא ממשפחת נכפין" שבודאי שאין כאן איסור מוחלט אלא זוהי עצה טובה של חז"ל שלא לשאת נשים אלו. וכך ביאר לי אחד מגדולי דורנו את טעם האיסור לשאת אשה שנתגרשה פעמיים לשיטת רש"י.

ולפי ביאורו תתורץ קושייתם של ה"באר היטב" (אה"ע סי' ט' סק"ח) והגר"א (ושם סק"ח) על שיטת רש"י. ה"באר היטב" והגר"א מקשים על רש"י מכך שהגמ' ביבמות ס"ד ע"ב (המביאה מחלוקת אמוראים האם איסור קטלנית הינו מטעם "מעין גורם" או מטעם "מזל גורם") שואלת "מאי בנייהו", ומתרצת "איכא בנייהו דאירסה ומית אי נמי דנפל מדיקלא ומית", והרי הגמ' היתה יכולה להביא שאיכא בנייהו אשה שנתגרשה פעמיים - דלמ"ד מעין גורם פשיטא שמותר לשאתה, אך למ"ד מזל גורם יהיה אסור לשאתה שהרי יש לה מזל כזה שבעליה מגרשים אותה! אמנם, לפי ביאורו של הגדול הנ"ל שגם רש"י מודה שאין איסור גמור לשאת אשה שנתגרשה פעמיים (אלא זוהי רק עצה טובה) לא קשיא מידי - שהרי גם למ"ד "מזל גורם" צריך להיות הדין שמותר לשאת אשה שנתגרשה פעמיים, ודווקא מחמת חשש שמזלה גורם לכך שבעליה ימותו אנחנו נאסור על אשה זאת להנשא אך מחמת חשש שמזלה גורם לכך שבעליה יגרשוה אין טעם לאסור עליה להינשא, וממילא לא שייך שהגמ' בדף ס"ד ע"ב תביא כנפק"מ את המקרה של אשה שנתגרשה פעמיים, שהרי לכו"ע מותר לשאתה מעיקר הדין, ורק מחמת עצה טובה סובר רש"י שיש לאסור עליה להינשא!

2. אמנם מקושייתם של ה"באר היטב" והגר"א על רש"י רואים אנו שהם לא הבינו את שיטת רש"י כפי שהבין הגדול הנ"ל! וגם מה"פתחי-תשובה" שם סק"ו המתרץ את קושייתם של ה"באר היטב" והגר"א על רש"י, ע"פ מה שמביא בשו"ת "תשובה מאהבה" (ח"א ס"ס צ"ב) מתוס' ב"ב ה' ע"ב (וד"ה ואפי') "דבכמה מקומות יכול למצוא איכא בנייהו טובא ואינו חושש לומר אלא דבר אחד או שנים", נראה שהסכים להבנתם של ה"באר היטב" והגר"א בטעם האיסור לשאת אשה שנתגרשה פעמיים לשיטת רש"י, דאלת"ה, היה ה"פתחי תשובה" יכול לתרץ את קושיית ה"באר היטב" והגר"א כפי שביארנו לעיל לפי הבנתו של הגדול הנ"ל!

ובביאור שיטת רש"י לדעת ה"באר היטב" והגר"א, האיר עיני מו"ר מרן הרב אברהם אלקנה שפירא שליט"א, דסברת רש"י היא, שאשה שנתגרשה פעמיים אנחנו חוששים שמא הבעל שינשא אותה עכשיו עלול למות כתוצאה מהנישואין האלו, דמה לי גירושין ומה לי מיתה!

ונראה לי להרחיב ולבסס את ביאורו של מו"ר שליט"א ע"פ דברי הרא"ש בתשובותיו (כלל נג' סעיף ח') בענין הפירוש של דברי רב אשי ש"מזל גורם" וז"ל:
שאלה יקבל החכם את תשובתו ששאלת מי שנשא שתי נשים ומתו שתיהן מן ההריון אם יש לחוש שהוא קטלן כיון שמתו שתיהן מיתה אחת ולא ישא עוד אשה כי היכי דאמרינן גבי אשה?

תשובה אם איתא דמדה זו נוהגת באנשים כבנשים א"א שלא דברו חכמים בזה כיון דצורך חיי נפש הוא היה להם להשגיח על נפש האשה כעל נפש האיש אלא קים להו לחכמי התלמוד שמדה זו אינה נוהגת אלא בנשים מטעם דמעין גורם האשה הזאת נשחת מקורה ומעינה ומחליש וממית כל המשמש עמה, וטעם זה לא שייך באיש דתשמיו ימית האשה ולא שייך באיש טעם דמעין, וכן נמי לטעם דמזל גורם נראה לי דהאשה מזלה רע שאנשיה מתים ודבר זה תלוי במזל כי חיי האדם ופרנסתו תלוי במזל אם נולד בשעה שיש לו להיות עשיר או עני והאשה כלואה בבית ואינה יכולה להתפרנס ע"י עצמה אם לא שהבעל מפרנסה, ונגזר על אשה זו שימותו בעליה כדי שתחיה כל ימיה בעוני ואין מי שיפרנסה, וטעם זה לא שייך באיש כי הוא מפרנס את עצמו ואין פרנסתו ע"י אשתו, אבל אין לפרש שנולדה האשה באותו מזל שימותו בעליה וכן האיש שנולד באותו מזל שימותו נשיו, דלא מצינו זה בגמרא שיהא תלוי במזל אלא או עשיר או עני או אורד ימים וכיוצא באלו, אבל להמית אחרים אינו תלוי במזל" עכ"ל.

מדברי הרא"ש מתבאר שפירוש "מזל גורם" הוא שיש לאשה מזל שתחיה כל ימיה בעוני וכדי שזה יתקיים צריך להיות מצב כזה שלא יהיה לה בעל שיפרנס אותה, וממילא אם שני בעליה הראשונים מתו זה מראה לנו על מזל העניות שיש לאשה זאת ואנו חוששים שמא כתוצאה ממזל זה ימות גם הבעל השלישי שישא אותה ולכן יש לאשה זאת דין קטלנית ואסור לשאתה. ולפי הבנה זאת מובן שגם אשה שנתגרשה פעמיים דבר זה מורה לנו על כך שיש לאשה זאת מזל להיות עניה, שהרי כתוצאה מן הגירושין אין לאשה זאת מי שיפרנסה בדיוק כמו שאין לאשה שמת בעלה מי שיפרנסה. ולפי זה מובן שבאותה מדה שיש מקום לחשוש לכך שאשה שנתגרשה פעמיים עתידה להתגרש גם בפעם השלישית מחמת מזל העניות שיש לה (הגורם להשארותה לבד בלי בעל מפרנס), כך יש מקום לחשוש שבעלה ימות מחמת מזל העניות שיש לה (ואשר גורם להשארותה לבד בלי בעל מפרנס).

ולפי הבנה זאת יוצא שלדעת רש"י האיסור לשאת אשה שנתגרשה פעמיים הינו איסור מוחלט¹ כמו האיסור לשאת אשה קטלנית ואין זו עצה טובה בעלמא, וטעם "מזל גורם" נזכר לגבי קטלנית הינו ממש טעם האיסור בנשיאת אשה שנתגרשה פעמיים: שוב ראיתי ב"דרכי-משה" אה"ע סי' ט' סק"א שכתב וז"ל "...וכתב בהג"מ ס"פ כ"א מה' א"ב וז"ל דוקא מתו אבל נתגרשה כמה פעמים אין בכך כלום כך פי' התוס' ודלא כרש"י דסוף פ"ב דיבמות דאף בנתגרשה עכ"ל וכ"כ הר"ן ריש פרק נערה שנתפתתה ובני' ס"פ ב' דיבמות כתב כדברי רש"י ועיין בתשובת הרא"ש כלל נ"ג פי' מזל גורם" עכ"ל.

ולפי ביאורו של הגדול הנ"ל מה ראה הרמ"א צורך להזכיר שכדאי לעיין בתשובת הרא"ש את הפי' של מזל גורם דוקא במקום זה? אמנם לפי מה שביארנו בהבנתם של

1. לשיטת הרא"ש ודלא כהרמב"ם בתשובה.

ה"באר היטב" והגר"א בשיטת רש"י מובן שלהסבר זה כיוון הרמ"א באמרו תיכף ומיד אחרי הזכרת שיטת רש"י לעיין בתשובת הרא"ש כלל נ"ג שמתוכו מתברר טעם האיסור לשאת אשה שנתגרשה פעמיים:

אמנם, מה שקשה על ביאורנו בשיטת רש"י היא סוגיית הגמ' בדף כ"ו ע"א (שהבאנו לעיל), המתרצת "לא מיתה אגירושין וגירושין אמיתה", ואם מיתה וגירושין מלמדים במדה שוה על כך שיש לאשה זו מזל של עניות, היה צריך להיות הדין (אליבא דרבי) שאשה שמת בעלה הראשון ואח"כ נתגרשה מבעלה השני (וה"ה להיפך) שתהיה אסורה להנשא עוד פעם מחשש שבעלה השלישי ימות - ואילו בגמ' מפורש שהיא מותרת להינשא!?

וצריך לומר שכדי ליצור חזקה שמחמתה יהיה אסור לאשה להנשא צריך שיקרה לאשה אותו המקרה פעמיים - או שתגרש פעמיים או שימותו שני בעליה הראשונים, אך לא מספיק שיקרו לאשה שני סימנים שונים המורים על כך שיש לאשה זאת מזל של עניות בשביל שנאסור עליה לשוב ולהנשא.

ונראה שתהיה נפק"מ בין שתי ההבנות שהבאנו בביאור שיטת רש"י, בדין אשה שנתגרשה פעמיים מאותו הבעל -

לביאור הגדול הנ"ל מסתבר שגם רש"י יודה שהיא מותרת להנשא, דדוקא כשאנחנו רואים שאשה זאת איננה מסתדרת עם שני אנשים שונים אנחנו חוששים שמא היא לא תסתדר גם עם אדם שלישי, אך כאשר היא לא הסתדרה עם אדם אחד פעמיים אין צורך לחשוש לכך שהיא לא תסתדר עם אדם אחר! אך לביאור הרמ"א, ה"באר היטב" והגר"א מסתבר שעצם העובדה שאשה זאת נתגרשה פעמיים מורה על כך שיש לה מזל עניות שלא יהיה לה בעל שיפרנס אותה וממילא יהיה אסור לאדם אחר לשאת אשה שנתגרשה מאותו הבעל פעמיים!² וכך גם משמע קצת מלשון הרמ"א (ואה"ע סי' ט' סעיף א') כשמביא את דעת רש"י וכותב "י"א דה"ה אשה שנתגרשה שני פעמים אין לישראל אותה", ואיננו מזכיר שמדובר שהיא נתגרשה שני פעמים דוקא משני בעלים שונים.

2. וצ"ע לפי"ז אם גם הבעל שכבר גירשה פעמיים יהיה אסור לו לשוב ולשאת בפעם השלישית את האשה הזאת מחשש שמא הוא ימות.